

УДК 141+37.01

С. К. Костючков
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки і соціології
Херсонського державного університету

БІОПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЯ КОНЦЕПЦІЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В умовах першої декади XXI ст. критичний рівень екологічного стану планети став нагальною проблемою людства, окремі аспекти біологічних, у вужчому розумінні біополітичних досліджень, таких як генна терапія, клонування тварин, корекція соціальної поведінки людини нейрорхімічними засобами, суспільно-політичне значення біополітики, безумовно, підсилюються, зокрема, у процесі формування нових філософсько-освітніх концепцій, адекватних потребам, вимогам і викликам сучасного глобалізованого світу. Будь-яка філософсько-освітня концепція є складною, прагматичною, динамічною системою фундаментально-філософських знань про педагогічний феномен чи процес, що розкриває його сутність, зміст, особливості, а також технологію впровадження її в соціокультурну сферу життя.

Логіка вирішення наукової проблеми, поставленої в дослідженні, етіологічно вимагає зосередження дослідницької уваги на прагматичному характері біополітичної філософсько-освітньої концепції. У сучасній науці суттєве теоретичне підґрунтя для вивчення поняття «біополітика» становлять роботи зарубіжних дослідників, котрими розроблені та узагальнені методи й способи цього вивчення, обґрунтовано зміст і напрями розвитку біополітики як перспективної галузі наукового знання. Заслужують на увагу як такі, що стали вже класичними, роботи Дж. Агамбена, В. Вернадського, А. Влavianос-Арванітіс, Е. Канетті, Р. Карпінської, О. Олескіна, С. Петерсона, А. Соміта, М. Фуко. Дослідження актуальних проблем біополітики у фокусі уваги й українських науковців, таких як В. Бурлачук, А. Толстоухов, Я. Потапенко, Д. Шевчук.

Метою статті є композиційний виклад розробленої автором біополітичної філософсько-освітньої концепції, призначеної для функціонування в умовах розбудови вітчизняного громадянського суспільства.

Упродовж усієї історії людства філософська думка вирішує проблему фундаментальної відмінності між тим, що існує незалежно від людини – світом природи, і тим, що створено людиною як у зовнішньому, так і у власному – фізичному та духовному – буттєвому просторі. Конкретна інтерпретація людських можливостей щодо творення й самотворення, їх походження, значення, форм реалізації відзначалася досить широким діапазоном, відповідно до історично-зумовлених світоглядних позицій, а також суспільно-політичної рефлексії на загальне проблемне поле філософської думки.

Загальні положення біополітичної філософсько-освітньої концепції. Біополітика в сучасному її трактуванні постає як комплекс аспектів взаємного перетину та взаємопроникнення біології й політики, що зумовлює зростання як політичного потенціалу біології, так і біологічного потенціалу політики. Визначальною рисою біополітики варто вважати певну гетерогенність об'єктів її дослідження, паралельне існування різних способів пізнання, відмінних між собою образів біологічної реальності.

Біополітика як похідна біосоціального чинника детермінує ознаки історичної спільності людей конкретної ойкумени: мови, культури, менталітету, світогляду й інших факторів конгеніальності, а також відкриває широкі можливості вивчення виявів індивідуальної або масової поведінки людей в умовах громадянського суспільства.

Показовими в цьому стосунку є можливості сучасної біотехнології, у межах якої розробляється філософсько-освітня методологія, що надає можливість відповідно до визна-

ченого плану змінювати живі організми з метою надання їм нових якостей і властивостей. Технологічні можливості сучасної біотехнології є дійсно фантастичними, утім цей факт не актуалізує презумпцію неконтрольованого втручання в біологію людини.

Окреслюючи світоглядно-формулюючий потенціал філософського знання у вищій вітчизняній освіті, сучасні українські філософи не випадково в основу своїх наукових розвідок покладають прагматистсько-інструменталістське вчення У. Джеймса і Дж. Дьюї, де прагматизм розглядається як фактор практики та методологічний принцип філософії, а інструменталізм – як філософсько-методологічна настанова сучасного освітнього простору.

Понятійно-категоріальний апарат біополітичної філософсько-освітньої концепції. Дослідження будь-якої наукової проблеми, безумовно, передбачає визначення пізнавального інструментарію. Такою функцією наділений понятійно-категоріальний апарат, який визнається одним із провідних пізнавальних засобів, що застосовуються в науковій діяльності, і відіграє важливу роль в отриманні об'єктивно істинних наукових знань. Логіка побудови понятійно-категоріального апарату вимагає застосування специфічних понять і термінології суміжних наукових дисциплін, включаючи базисні, інваріантні й інноваційні поняття. Ключовим інноваційним поняттям концепції визначено висунуте автором поняття біосоціальної кваліфікації особистості, що трактується як комплекс якісних ознак фізіологічних, психічних, інтелектуальних, духовних, культурних складових людської особистості, ступінь розвитку й динаміку формування яких зумовлюють адекватність, раціональність, консенсусність у взаємовідносинах із навколишнім світом, а також адаптувальну резистентність виявам контртенденцій з боку соціально-біологічного середовища.

Логіка дослідження вимагає проаналізувати теоретико-методологічні основи біополітичної філософсько-освітньої концепції в громадянському суспільстві. Методологія розробки теоретичних основ цієї концепції передбачає, по-перше, діалектичний взаємозв'язок педагогіки й таких галузей знання, як філософія освіти, соціологія, економіка, політологія, психологія, екологія, фізіологія, етологія тощо; по-друге, єдність і взаємозв'язок біополітичної філософсько-освітньої концепції з іншими, зокрема педагогічними концепціями, у вирішенні основних освітньо-виховних завдань і педагогічних проблем; по-третє, системний аналіз і синтез досліджуваних предметів і явищ, які дають змогу встановити елементний, структурний і функціональний склад об'єкта; по-четверте, міждисциплінарне прогнозування розвитку системи освіти й виховання в умовах громадянського суспільства.

Біополітичну філософсько-освітню концепцію в сучасному громадянському суспільстві розглядаємо як складну, багатаспектну, цілеспрямовану, динамічну систему теоретико-методологічних і методико-технологічних знань, рекомендовану до застосування в наукових дослідженнях об'єктів і процесів, характерних для освітньо-виховної системи, а також як теоретичне підґрунтя практичних розробок, програм, проектів у галузі освіти й виховання.

Ядро біополітичної філософсько-освітньої концепції становлять закономірності й принципи з арсеналу методології наукового пізнання.

1. Закономірність дієвості, яка надає можливість розкрити сутнісні особливості досліджуваного феномена, урахування яких дає змогу вибудувати взаємодію з об'єктом

і прогнозувати напрями та динаміку його розвитку. Закономірність дієвості зумовлює принципи системності, технологічності та зворотного зв'язку.

2. Причинно-наслідкова закономірність, яка розкриває причинно-наслідкові зв'язки біополітичної філософсько-освітньої концепції з об'єктивно діючими факторами, які впливають на неї безпосередньо, а також визначають зміст концепції та її результат. Причинно-наслідкова закономірність актуалізує принципи перспективності, розвитку ціннісних орієнтацій, достатності ресурсів.

3. Закономірність ефективності відображує залежність ефективності вибудованої концепції від якості (науковості, актуальності, достовірності, полівалюативності) використаної інформації та обмежена особливостями вирішуваної наукової проблеми. Закономірність ефективності зумовлює принципи оперативності й істинності інформації, вирішуваної проблеми, цілеспрямованості.

Окремо варто виділити принципи, що є загальними для розглянутих закономірностей, тобто універсальними; до них зараховуємо принципи науковості, реалізованості, доступності, оптимальності, гнучкості.

Педагогічні умови ефективного функціонування й розвитку досліджуваного явища. Розробка філософсько-освітньої концепції передбачає технологію впровадження її в соціокультурну сферу життя, у цьому контексті в освітньо-виховну (педагогічну) систему. Такий аспект вимагає розгляду комплексу педагогічних (й організаційних) умов ефективного функціонування та розвитку системи освіти під впливом положень біополітичної філософсько-освітньої концепції в громадянському суспільстві. Розкриття поняття «організаційно-педагогічні умови» здійснюється в єдиному смислово просторі базисних понять через побудову теоретичної моделі, яка базується на ідеях сучасної теорії управління освітніми системами, соціальними організаціями, організаційного й соціального менеджменту: ідеї самоорганізації системи, ідеї суб'єктності, ідеї визначення груп умов у структурі педагогічної організації, ідеї інформаційного обміну [2].

Змістово-смислове наповнення біополітичної філософсько-освітньої концепції в умовах вітчизняного громадянського суспільства. Необхідно підкреслити, що ситуація, яка складається в сучасній науці та практиці, потребує від наукового світу більш зосередженої уваги до міждисциплінарних досліджень, сутність яких – у становленні й розвитку нових нетрадиційних галузей наукового знання та дослідницьких напрямів. Одним із таких напрямів постає біополітика як один із продуктів цивілізаційної культури, що є специфічним конвергентним комплексом біології та політології, орієнтованим на цілісне усвідомлення феномена людського життя, його місця й ролі в політичному бутті суспільства.

Термін «біополітика» використовується в сучасному науковому дискурсі в кількох відмінних, хоча й близьких між собою значеннях. Біополітика має певну змістову цінність на рівні політичної філософії, до якої органічно інтегруються біополітичні ідеї «єдності в різноманітті», коеволоції, стрибкоподібного розвитку, взаємодоповнюваності регіонів та етносів як соціокультурних аналогів біологічних видів в екосистемах.

У сфері політології актуальними є біополітичні концепції лідерства, зовнішньої та внутрішньої агресії, ієрархічних і мережевих структур, домінування – підкорення, формування образу ворога, інстинктивної агресивності тощо. У царині практичної політики біополітика може слугувати базою для продукування комплексу соціальних і політичних технологій і водночас як засіб корекції, контролю та конверсії тих технологій, які вже впроваджені в суспільно-політичному просторі відповідно до інтенцій тих чи інших політичних сил.

Діапазон філософсько-освітнього знання нині досить широкий: він охоплює конструктивні підходи до вирішення нагальних проблем освіти саме з філософських позицій, її основних принципів, категорій, пояснення закономірнос-

тей формування й розвитку цього виду соціокультурної діяльності; однак у сучасних концепціях, парадигмах і теоріях майже не враховано потенційні можливості біополітики. Саме тому постає потреба окреслити окремі елементи біополітичної платформи освітнього процесу в сучасній соціальній реальності: біополітичний підхід до розуміння природи людини та природовідповідності освіти, еволюційно-біологічні джерела певних політичних ідей і відносин, етологічні й соціобіологічні інтенції поведінки особистості, моделі та модули її політичної соціалізації.

Верифікація біополітичної філософсько-освітньої концепції в умовах вітчизняного громадянського суспільства. У наукових дослідженнях під верифікацією розуміється «перевірка, емпіричне підтвердження теоретичних положень науки шляхом зіставлення їх із об'єктами, що спостерігаються, чуттєвими даними, експериментом» [1, с. 212].

Сучасні дослідники відзначають, що специфіка верифікації гуманітарних концепцій полягає в тому, що для них характерною є висока теоретизація змісту; основна частина висновків, положень має абстрактний характер, оскільки отримана в результаті теоретичного аналізу й узагальнень, відповідно, не кожне положення концепції може бути підтверджено практикою; не завжди існує можливість отримати об'єктивну й вичерпну інформацію стосовно досліджуваних об'єктів унаслідок їхньої складності та поліаспектності. Сучасні дослідники зауважують, що всі поняття, положення концепції постають єдиним цілим, але фактично для її підтвердження дослідним шляхом перевіряється тільки частина з них, що свідчить про істинність концепції як такої. Підкреслюється, що будь-яка концепція, спираючись на відомі й перевірені факти, не потребує їх додаткового підтвердження в межах верифікаційної презентації; головне – щоб викладені положення не вступали в суперечність із загальноприйнятими ідеями та фактами [5].

У сучасній науці розрізняють безпосередню й дотичну верифікацію. У першому випадку йдеться про пряму перевірку певних тверджень даними спостережень і експерименту. Твердження при цьому визнається істинним, якщо воно може бути перевірено безпосереднім спостереженням. За дотичної верифікації перевірка істинності реалізується через установлення логічних відношень між твердженнями, які дотично й прямо верифікуються. Вітчизняна дослідниця В. Докучаєва визначає підходи стосовно того, що верифікація концепції має включати такі дії дослідника:

1. Із концепції виокремлюються ключові положення, що відбивають її сутність і підлягають перенесенню до сфери емпіричних даних.

2. На підставі цих положень будується певний педагогічний об'єкт (наприклад, модель).

3. Піддається перевірці ефективність функціонування об'єкта.

4. Результати перевірки поширюються на всю концепцію [3].

Відтак запропонована біополітична філософсько-освітня концепція вбачається нам обґрунтованою як теоретично, так і практично.

Теоретичне обґрунтування таке:

1. Концепція базується на основних принципах філософії освіти, серед яких засадничим убачається принцип тотожності протилежностей у безкінечному, який, у визначенні вітчизняного теоретика філософії освіти В. Лутая, постає як «... така загальна діалектико-логічна закономірність, застосування якої до всіх видів нашої мисленнєвої діяльності надає можливість розкрити ту тотожність відмінних явищ, їх протилежних якостей, що глибоко прихована від нашого споглядання» [4, с. 38].

На думку дослідника, саме цей принцип доцільно застосовувати як методологічну закономірність для кращого вирішення основних проблем сучасної педагогіки, зокрема для подолання того розриву, який має місце між її різними предметами, а також вирішення інших важливих суперечностей.

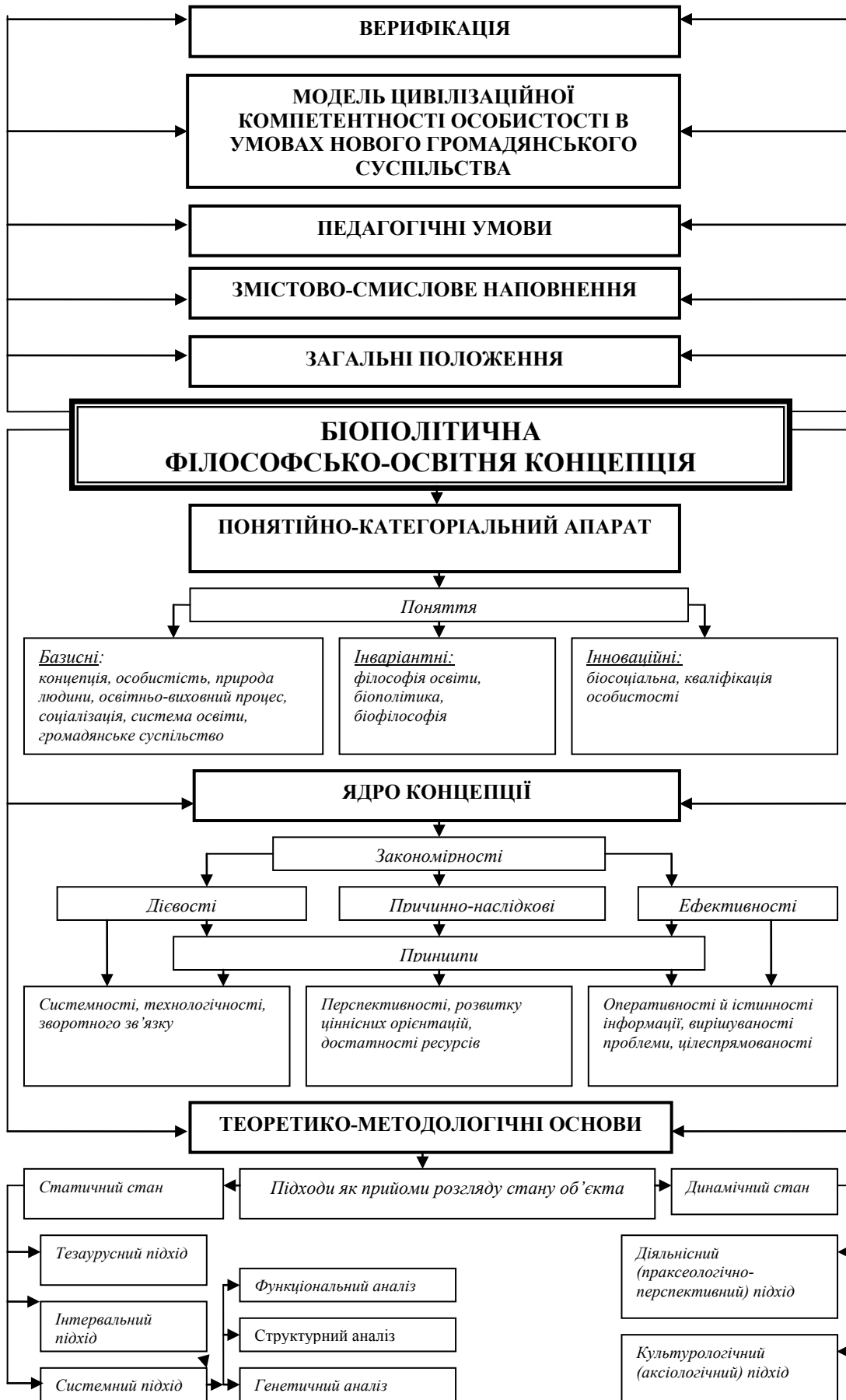

Рис. 1. Композиційний виклад біополітичної філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства

2. Представлена концепція відповідає ключовим положенням біополітики; обґрунтовано, що прагматична спрямованість біополітики в сучасній освітньо-виховній системі полягає в тому, що біополітичні знання мають довести свою здатність пояснити або навіть вирішити суперечності, пов'язані зі складністю людської природи, що розглядаються у вигляді концептуальних дихотомій усередині самої освітньої системи, зокрема у взаємовідносинах фактів і цінностей, емпіричних і нормативних концепцій тощо. Підкреслено, що наукові результати у сфері біології мають вирішальне значення для розробки стратегічних планів політичного, економічного й культурного розвитку України, а також у процесах реформування системи освіти в контексті вимог, зумовлених формуванням сучасного громадянського суспільства.

3. Запропонована біополітична філософсько-освітня концепція координується із сучасними парадигмами освіти, зважаючи на те що перехід до нової парадигми вбачається в зміщенні головного акценту – із засвоєння певного обсягу інформації на активізацію мисленнєвої діяльності особистості, а також розвиток самостійного, критичного й саморефлексивного мислення, удосконалення навичок роботи з будь-якою інформацією, з різними завданнями, з інноваційними технологіями.

4. Концепція не суперечить ключовим законодавчим документам у галузі освіти, як українським, так і міжнародним, серед яких Конституція України, Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів», Закон України «Про професійно-технічну освіту» тощо; Загальна декларація прав людини, Всесвітня декларація про освіту для всіх, Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, у дусі поваги до прав людини і основних свобод тощо.

5. Запропонована концепція узгоджується з вітчизняними освітньо-виховними традиціями. Зазначено, що сформовані в системі освіти традиції детерміновані переважно історично зумовленими особливостями національної культури; відтак сам процес освіти й виховання покликаний ефективно репродукувати в суспільстві властиві конкретній, у нашому дослідженні українській, культурі цінності, ідеали, норми соціального життя тощо. Підкреслено, що тільки зберігаючи гармонійну єдність навчання й виховання, релевантну соціокультурну орієнтацію, освіта здатна виконувати притаманні їй соціальні функції.

Підсумовуючи вихідні теоретичні позиції та напрями біополітичної філософсько-освітньої концепції в умовах сучасного громадянського суспільства, убачається доречним узагальнити її сутність, змістове наповнення, структурні й функціональні особливості, а також технологію впровадження в соціокультурну сферу життя (освітньо-виховну систему). Структуру біополітичної філософсько-освітньої концепції доцільно викласти у вигляді схеми (рис. 1).

Як свідчить багаторічний авторський досвід педагогічної діяльності, для оптимального функціонування вітчизняної системи освіти необхідним убачаються такі: а) поєднання інтересів освіти, науки, соціальних і промислових технологій; б) формування системи безперервної освіти протягом усього життя індивіда; в) автономність вищих навчальних закладів, підсилення їхньої відповідальності за процес підготовки кваліфікованих спеціалістів з урахуванням попиту на світовому ринку праці; г) підсилення ролі освіти в політичному, соціальному, економічному, культурному житті країни; д) становлення філософії освіти як нової парадигми в руслі наявних і таких, що розробляються, концепцій освіти; е) трансформація сучасного суспільства освіти в такий соціальний інститут, у якому реалізується право кожної людини як унікальної біосоціальної одиниці

на безперервну освіту як обов'язкову умову її гармонійного розвитку, удосконалення адаптаційного механізму до світу, який динамічно змінюється.

Література

1. Большой энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – 1597 с.
2. Галкина О.В. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / О.В. Галкина. – Самара, 2009. – 23 с.
3. Докучаева В.В. Теоретико-методологические основы проектирования инновационных педагогических систем : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.В. Докучаєва. – Луганськ, 2007. – 481 с.
4. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти / В.С. Лутай. – К. : Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
5. Яковлева Н.О. Педагогическое проектирование инновационных систем : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н.О. Яковлева. – Челябинск, 2003. – 355 с.

Анотація

Костючков С. К. Біополітична філософсько-освітня концепція: теоретико-методологічні основи і практичний аспект в умовах громадянського суспільства. – Стаття.

У статті представлено композиційний виклад розробленої автором біополітичної філософсько-освітньої концепції, призначеної для функціонування в умовах розбудови вітчизняного громадянського суспільства. Підкреслено, що будь-яка філософсько-освітня концепція є складною, прагматичною, динамічною системою фундаментально-філософських знань про педагогічний феномен чи процес, що розкриває його сутність, зміст, особливості, а також технологію впровадження її в соціокультурну сферу життя. Біополітичну філософсько-освітню концепцію в сучасному громадянському суспільстві автор розглядає як складну, багатоаспектну, цілеспрямовану, динамічну систему теоретико-методологічних і методико-технологічних знань, рекомендовану до застосування в наукових дослідженнях об'єктів і процесів, характерних для освітньо-виховної системи, а також як теоретичне підґрунтя практичних розробок, програм, проектів у галузі освіти й виховання.

Ключові слова: біополітика, система освіти, громадянське суспільство, біофілософія, педагогічний процес.

Аннотация

Костючков С. К. Биополитическая философско-образовательная концепция: теоретико-методологические основы и практический аспект в условиях гражданского общества. – Статья.

В статье представлено композиционное изложение разработанной автором биополитической философско-образовательной концепции, предназначенной для функционирования в условиях развития ответственного гражданского общества. Подчеркнуто, что любая философско-образовательная концепция является сложной, прагматичной, динамичной системой фундаментально-философских знаний о педагогическом феномене или процессе, раскрывающей его сущность, содержание, особенности, а также технологию внедрения ее в социокультурную сферу жизни. Биополитическую философско-образовательную концепцию в современном гражданском обществе автор рассматривает как сложную, многоаспектную, целенаправленную, динамическую систему теоретико-методологических и методико-технологических знаний, рекомендованную к применению в научных исследованиях объектов и процессов, характерных для образовательно-воспитательной системы, а также как теоретические основы практических разработок, программ, проектов в области образования и воспитания.

Ключевые слова: биополитика, система образования, гражданское общество, биофилософия, педагогический процесс.

Summary

Kostyuchkov S. K. Biopolitical philosophical and educational concept: theoretical and methodological foundations and practical aspects in terms of civil society. – Article.

In the article the author developed a composite statement biopolitical philosophical and educational concepts designed for operation in conditions of national civil society. Emphasized that any educational philosophical concept is complex, pragmatic, dynamic system fundamentally philosophical knowledge about pedagogical phenomenon or process that reveals its

essence, content, features, and implementation of technology in the field of social and cultural life. Biopolitical philosophical educational concept in modern civil society, the author sees as a complex, multifaceted, focused, dynamic system of theoretical-methodological and methodological and technological knowledge, recommended for use in research facilities and processes specific to education and educational system, as well as the theoretical basis practical developments, programs and projects in the field of education and training.

Key words: biopolitics, education system, civil society, biophilosophy, teaching process.